

položaja, a za Pavla to je transfer u relaciju s Kristom (str. 544). Neki židovski teolozi danas optužuju Pavla da zanemaruje teologiju saveza i obraćenja, ali to dolazi od njegove participacijske eshatologije ili uključenosti u Krista. Za Pavla vršenje Tore jest doduše dobro, ali nije dovoljno za spasenje koje je dostupno samo u Kristu Isusu. Zato on nije prvenstveno teolog čovjekove ugroženosti i bijede nego vjesnik spasenja po Kristu i u Kristu. U tom smislu ne postoji precizna paralela za Pavlovu misao.

Str. 556–582 sadrže bibliografiju za koju je karakteristična interkonfesionalnost. Str. 583–608 donose popis citata iz SP, rabinskih i apokrifnih spisa, str. 609–616 popis imena, a 617–627 abecedni pregled glavnih pojmova.

Glavna zasluga ove studije jest novi pristup rabinskom židovstvu i Pavlu. Stručnjaci ne prihvaćaju sve autorove tvrdnje (usp. recenziju X. Jacquesa u *Nouvelle revue théologique* 1979, 896–898 i G. W. E. Nickelsburga u *Catholic Biblical Quarterly* 1979, 171–175). Osobito egzegeza ponekih Pavlovih tekstova izgleda usiljena. U jednom razgovoru švicarski katolički bibličar Dietrich Zeller (autor doktorske dizertacije *Juden und Heiden in der Mission des Paulus. Studien zum Römerbrief, Stuttgart* 1973) rekao mi je da smatra velikim nedostatkom Sandersovu pretpostavku da Pavao nije poznavao židovstvo svoga vremena. Makar se i ne slagali s glavnim zaključcima Sandersove knjige, bibličari će morati uzimati u obzir njegov rad koji svakako predstavlja novu epohu u proučavanju Pavla.

Mato ZOVKIĆ

R. PENNA: IL 'MYSTERION' PAOLINO. TRAIETTORIA E COSTITUZIONE, Brescia, Paideia 1978, str. 104.

Povod knjizi je tečaj egzegeze Ef koji je pisac držao kao gost na Papinskom biblijskom institutu u Rimu u ljetnom semestru 1975/76. U uvodu (str. 11–21) istražuje pojavu naziva *mysterion* u NZ općenito, posebno kod Pavla, te religijsko-povijesnu pozadinu u gnosi i židovskoj apokaliptici. U prvom poglavlju izlaže povijesno-spasenjski kontekst *mysteriona* sa slijedećim elementima: skrivенost, objavljenost, proširenost evangelizacijom pogana, *gnōsis* misterija, eshatonska konzumacija (str. 23–49). U drugom poglavlju istražuje pobliže sastav *mysteriona* naglašujući slijedeće komponente: teološku, kristološku, ekle-

zijalnu, antropološku i transcendentalnu (51–85). Svoje zaključke temelji na egzezi 1 Kor 2,1sl; Kol 1,27; 2,3; Ef 1,10; 2,11–18; 5,21–32. U zaključku (str. 87–92) kaže da jedini Pavao među novozavjetnim piscima cjelovito obrađuje temu misterija te da pokazuje znakova teološkog razvoja pri izlaganju ove teme. Penna ovako definira Pavlov pojam misterija: „Neistraživa spasotvorna odluka Božja, ostvarena i usredotočena na neusporedivom osobnom liku Krista raspetog i eshatonu, koja se linearno ispunja u povijesti i eshatonu na dvije razine: komunitarnoj (= ekklesia) i individualnoj (= novi čovjek). Pavlovo poimanje misterija potvrđuje da je biblijski Bog u različitim trenucima i oblicima (*polymerōs kai polytropōs* – Hebr 1,1) uvijek Bog „za nas“ (Rim 8,31) i „s nama“ (Mt 28,20) (str. 89).

U pogovoru (str. 91–92) spominje knjigu C. C. CARAGOUNIS: *The Ephesian Mystery. Meaning and Content*, Lund 1977, 199 str. koja je autoru došla do ruke kad je njegovo djelo bilo već gotovo pa nije mogla biti uvažena. Međutim ta knjiga, rađena po metodi generativne gramatike, predstavlja metodološku novost u pavlovskoj literaturi ali ne i sadržajnu, jer su rezultati vrlo oskudni.

U bibliografiji (93–97) navodi glavne članke i knjige o misteriju u SP, Kumranaca, gnostika i židovskoj apokrifnoj literaturi.

Dobra strana ove studije jest to što pojam misterija veže uz druge pojmove Pavlove teologije (kao npr. uz temu o novom čovjeku, str. 80–82), ali je problematično što ne vodi računa o deuteropavlovskom autorstvu Kol i Ef prema većini današnjih protestantskih i katoličkih bibličara, što bi onda tražilo da se glavni pojmovi tih poslanica ne svode na iste izraze u drugim poslanicama.

Mato ZOVKIĆ

J. GNILKA: DER KOLOSSERBRIEF (Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament X, 1), Freiburg, Herder 1980, 249 str.

Autor je profesor katoličke teologije na univerzitetu u Münchenu. Za isti niz priredio je Komentar Fil (1968, treće izdanje 1980) i Ef (1971, drugo izd. 1977), što je dobar dokaz da se njegovi komentari čitaju i prihvaćaju.

U uvodu obrađuje kršćansku zajednicu i grad Kolose u Maloj Aziji te sadržaj i jezik poslanice (1–26). Prema rezultatima njegova